

Aleksander Zygmunt Babiński

Chełmek

POLICJA MIEJSKA W CHRZANOWIE W DOBIE AUTONOMII 1867–1918

Niewiele zachowało się materiałów źródłowych dotyczących policji miejskiej w Chrzanowie. Są one przechowywane w Archiwum Państwowym w Katowicach oraz w Muzeum w Chrzanowie. W tym pierwszym, w zespole 1087 Akta Miasta Chrzanowa zachowały się z okresu autonomii galicyjskiej jedynie dwie księgi uchwał rady gminnej: *Protokoły uchwał Rady Miasta Chrzanowa 1867–1889* i *Księga uchwał Rady Miejskiej w Chrzanowie 1890–1909*, spis konsensów budowlanych, księga kontowa funduszu dobra gminy kasy miejskiej w Chrzanowie. Inne akta z tego okresu zostały zniszczone w czasie II wojny światowej przez Niemców¹.

W Muzeum w Chrzanowie są przechowywane *Księga uchwał Rady Gminnej* od roku 1909 do 1922 oraz kopie statutów i instrukcji służbowych straży bezpieczeństwa miasta Chrzanowa i urzędników miasta Chrzanowa. Materiał jest bardzo ubogi i nie pozwala na całościowe opracowanie tematu.

PODSTAWY PRAWNE DZIAŁANIA CHRZANOWSKIEJ POLICJI MIEJSKIEJ

Przed przedstawieniem historii policji miejskiej w Chrzanowie należy się pochylić nad samym miastem i jego miejscem na mapie politycznej Galicji. Chrzanów pod władanie monarchii habsburskiej wszedł dopiero po III rozbiore. Znalazł się on w Nowej Galicji, zwanej często Galicją Zachodnią, by w roku 1809, na skutek wygranej wojny z cesarstwem austriackim, przejść we władanie Księstwa Warszawskiego. Po Kongresie Wiedeńskim wszedł Chrzanów w skład Wolnego Miasta Krakowa, posiadając kilku policjantów miejskich, a od roku 1842 inspektora policji, którym został były żołnierz austriacki i wysłużony brygadier Żandarmerii Wolnego Miasta Krakowa – Antoni Egły².

Po upadku powstania krakowskiego Chrzanów znalazł się, jako część Wielkiego Księstwa Krakowskiego, w Galicji. W chwili rodzenia się autonomii galicyjskiej Chrzanów, wciśnięty między granicę pruską i zaboru rosyjskiego, należał do większych miasteczek Galicji Zachodniej, liczył bowiem w roku 1868

¹ T. Hajewski, *Wstęp do inwentarza Zespołu akt Akta Miasta Chrzanowa*, [maszynopis].

² ANKr., zespół Wolne Miasto Kraków, WMK III 47, k. 895; P. Cichoń, *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827–1846. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014, s. 191.

5191 mieszkańców (2067 katolików, 3124 żydów). Przewyższał pod względem ludności Oświęcim, zamieszany w tym czasie przez 3863 osób, Kęty z 3627 mieszkańcami, Żywiec z 3611 mieszkańcami, Wadowice 3006 mieszkańcami³.

Termin policja wywodzi się od greckiego *politeja*. Pojęcie to oznaczało zarządzanie miastem, a następnie działalność państwową, obejmującą wszystkie dziedziny życia, zarówno religijny, polityczny i prywatny, w tym bezpieczeństwo publiczne, finanse i wymiar sprawiedliwości, a także sprawy wojskowe. W wieku XVIII znaczenie słowa policja zmieniło się. Zaczęto rozróżniać wtedy policję jako formację zinstytucjonalizowaną z funkcjonariuszami policyjnymi i policję „jako całość administracji spraw wewnętrznych”⁴. Ustawodawstwo pruskie z 1794 roku (tzw. Landrecht pruski) oraz francuski kodeks karny z 1795 roku wprowadził pojęcie policji jako instytucji mającej na celu ochronę bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. Na terenach zajętych przez Austrię w czasie I i III rozbioru wprowadzono austriacki system policyjny. W miasteczkach ważną rolę odgrywały, oprócz Dyrekcji Policji we Lwowie i w Krakowie, magistraty. Zadaniem ich było również zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego na podległych im terenach⁵.

Po włączeniu Nowej Galicji do Księstwa Warszawskiego w Chrzanowie w dalszym ciągu utrzymała się policja miejska podległa burmistrzowi jako zwierzchnikowi policji. Działała ona również obok żandarmerii w okresie istnienia Wolnego Miasta Krakowa. Po wcieleniu Rzeczypospolitej Krakowskiej do monarchii austriackiej, strukturę służb policyjnych, które już wcześniej zostały opanowane przez austriackich urzędników policyjnych, przystosowano do wzorca austriackiego⁶.

Służby ochrony porządku publicznego w monarchii austro-węgierskiej można zasadniczo podzielić na trzy rodzaje: dyrekcje policji podległe

³ A. Schneider, *Statystyka miast i miasteczek powiatowych według nowej organizacji kraju*, wyd. po 1866 r., s. 35; D. Madziar, *Mieszkańcy i ich życie codzienne* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 2, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 194–195; *Galizisches Provinzial-Handbuch für das 1869 Jahr*, Lwów 1869, s. 13, 24, 59, 72–73; K. Meus, *Wadowice 1772–1914. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013.

⁴ A. Misiuk, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 2008, s. 22; tenże, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764–1990*, Warszawa 2015, s. 10–11; tenże, *Historia policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 10–11; S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Kraków 2003, s. 11; K. Rzeczkowska, *O historii polskich formacji policyjnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” Nr 4: 2018, s. 10.

⁵ A.Z. Babiński, *Ustrój i organizacja miasta* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 2, s. 188–191, A. Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 48–49.

⁶ A.Z. Babiński, *Zachodnia rubież Okręgu Krakowskiego w latach 1815–1855. Studium administracyjno-społeczno-gospodarcze*, Katowice 2019 [maszynopis pracy doktorskiej], s. 93–107.

pierwotnie Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, żandarmerię krajową – podległą Ministerstwu Obrony Krajowej oraz służby policyjne utrzymywane przez poszczególne gminy miejskie i wiejskie. Nadzór nad służbami policyjnymi na terenie powiatu należał do starosty, a na szczeblu krajowym do namiestnika⁷.

Jak utrzymuje J. Gacek, pierwszą ustawą określającą zakres działania policji miejskiej była tzw. prowizoryczna ustawa gminna z roku 1849. Taki sam zakres czynności policji miejscowej został określony w ustawie państwowej o organizacji gminnej z 5 marca 1862 roku i ostatecznie w krajowej ustawie gminnej z roku 1866. Pojawienie się tych ustaw dało impuls do zwiększenia liczebności policji miejskich w całej Galicji⁸. Kolejna ustawa, tak zwana małomiasteczkowa, nie wprowadziła zasadniczych zmian co do policji miejskiej w małych miasteczkach.

W roku 1896 Andrychów, Chrzanów, Kęty, Oświęcim, Szczakowa i Wilamowice znalazły się wśród 131 miejscowości objętych tak zwaną ustawą małomiasteczkową. Ustawa ta włączyła, podobnie jak ustawa z roku 1889, we własny zakres działania tych gmin między innymi:

- czuwanie nad bezpieczeństwem osób i ich mienia,
- policję polową,
- dozór policyjny nad obyczajowością publiczną – czyli policję obyczajową,
- policję ogniową oraz policję budowlaną⁹.

Obok wspomnianych wyżej ustaw, chrzanowska policja miejska działała, podobnie jak i inne policje miejskie, na podstawie instrukcji służbowych. Instrukcje służbowe policji miejskiej w Chrzanowie były opracowywane w latach 1867, 1897 i 1909. Z instrukcji tych w chwili obecnej jest znana tylko ta z roku 1897. Pierwsza instrukcja z roku 1867 wraz z wytycznymi przeznaczonymi dla stróżów nocnych nie zachowała się. Jej opracowanie zajęło bardzo niewiele czasu. Została przedstawiona i przyjęta przez radnych do wiadomości na VII posiedzeniu Rady Miejskiej, która odbyła się 10 marca 1867 roku¹⁰.

Wydaje się, że chrzanowska policja miejska oraz cały urząd miejski nie działały zbyt prężnie, co wzbudziło zastrzeżenia władz zwierzchnich. 20 kwietnia c.k. urząd powiatowy upomniał urząd miejski w sprawie zachowania czystości w mieście, a 28 kwietnia wydał reskrypt dotyczący wyreperowania studni miejskich. Radni wzięli sobie do serca zalecenia urzędu powiatowego

⁷ S. Dobrowolski, *Policja miejska w Sanoku w okresie autonomii 1867–1918*, Sanok 2008, s. 10; A. Misiuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego...*, s. 87–88.

⁸ A. Z. Babiński, *Ustrój i organizacja miasta...*, s. 188–191; J. Gacek, *Policja miejska w Rzeszowie*, Rzeszów 1995, s. 10; K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Wrocław 1959, s. 252–254.

⁹ „Dziennik Ustaw Krajowych”, R. 1896, Cz. XIII, Nr 51, s. 208, 213–215.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej APK), zespół 1087, Akta Miasta Chrzanowa, sygn. 1 Księga uchwał Rady Miejskiej od 17 II 1867 do 11 XII 1889, s. 8–10.

i podjęli działania mające zapewnić lepsze funkcjonowanie administracji. 5 maja 1867 roku nastąpiła reorganizacja urzędu miejskiego, w ramach którego powołano 10 sekcji. Sekcja I zajmowała się utrzymaniem czystości ulic, placów i trotuarów, Sekcja II – policją budowlaną, Sekcja III – policją ogniową, Sekcja IV – policją wewnętrzną, Sekcja V – podatkami, Sekcja VI – utrzymaniem w porządku dróg i bruków w mieście, Sekcja VII – utrzymaniem ekonomii i inwentarza miejskiego, Sekcja VIII – różnymi procesami gminnymi, Sekcja IX – utrzymaniem w porządku wszystkich studni w mieście. Ostatnia sekcja – Sekcja X zajmowała się policją polową. Policją – w dzisiejszym znaczeniu tego słowa – zajmowała się więc jedynie sekcja IV. W jej skład weszło trzech radnych – Berek Łówi, Antoni Schmidt – późniejszy rewizor policji i Jan Rusek¹¹. Sekcje te poza sekcją I, II i III nie przejawiały jakiegokolwiek działalności¹². Podział Rady na takie sekcje wyróżniał Chrzanów wśród okolicznych miasteczek¹³.

W trzydzieści lat później Rada Miejska zleciła opracowanie instrukcji dla policji miejskiej chrzanowskiej. Nastąpiło to 27 października 1897 roku. Rada Miejska w Chrzanowie podjęła wtedy dwie decyzje:

- o mianowaniu na rewizora policji miejskiej, na roczny okres próbny, byłego wachmistrza żandarmerii Jana Arnolda,
- o przygotowaniu przez doktora prawa Zygmunta Kepllera, członka rady miejskiej chrzanowskiej statutu i instrukcji służbowej straży bezpieczeństwa miasta Chrzanowa.

Opracowanie statutu i instrukcji służbowej nie zajęło mu wiele czasu, bowiem już na następnym posiedzeniu, które odbyło się 17 listopada tegoż roku przedstawił je do zatwierdzenia. Statut i instrukcja zostały przyjęte przez radę *en bloc* i wpisane do Księgi Uchwał z jednoczesnym wezwaniem urzędu gminy do wydrukowania przynajmniej dziesięciu egzemplarzy w celu wręczenia ich wszystkim funkcjonariuszom „tutejszej policji”¹⁴.

W roku 1900 Rada Miejska uchwaliła *Etat, statut emerytalny i pragmatykę służbową urzędników i służ gminy miasta Chrzanowa*, w których uzupełniła przepisy dotyczące funkcjonariuszy policji miejskiej Chrzanowa. Wszyscy urzędnicy miejscy zostali przepisami tymi poddani Rozporządzeniu Wydziału Krajowego z dnia 20 maja 1898 roku¹⁵.

¹¹ Tamże, s. 15; J. Pęckowski, *Chrzanów. Miasto powiatowe w województwie krakowskim. Monografia z 27 ilustracjami w tekście*, Chrzanów 1934 [repr. 2011], s. 191.

¹² APK, zespół 1087, Akta Miasta Chrzanowa, sygn. 1 Księgi uchwał Rady Miejskiej..., s. 1–299.

¹³ A. Z. Babiński, *Ustrój i organizacja miasta...*, s. 178–192.

¹⁴ APK, zespół 1087, Akta Miasta Chrzanowa, sygn. 2, Księga uchwał Rady Miejskiej od 12 III 1890 do 17 III 1909, s. 209–215.

¹⁵ Tamże, s. 209–211; *Etat, statut emerytalny i pragmatyka służbowa urzędników i służ gminy Miasta Chrzanowa, uchwalona na posiedzeniu rady miejskiej w Chrzanowie na dniu 16 sierpnia 1899 L. 3877. Nakładem Magistratu Miasta Chrzanowa, w drukarni Fr. Foltina w Wadowicach*, Wadowice 1900, s. 3.

W dziewięć lat później radni chrzanowscy ponownie przystąpili do opracowywania instrukcji dla policji miejskiej. Przyczyną podjęcia w 1909 roku prac nad nią było niezadowolenie niektórych radnych miejskich z funkcjonowania policji. W celu likwidacji uchybień w pracy funkcjonariuszy radny Selig Lauber postawił na posiedzeniu, które odbyło się 9 lipca tegoż roku, wniosek wypracowania nowej instrukcji służbowej – tak jakby nie istniała instrukcja wydana w roku 1897. Do głosu Laubera przyłączyli się również inni radni – Saul Siegmann, Süssmann Kühnreich, doktor Gustaw Rieser oraz Chaim Richter, którzy przedstawili również ujemne opinie o działaniach policji miejskiej. Po zamknięciu dyskusji doktor medycyny Adolf Rieser zawniósował uchwalenie wniosku Laubera oraz utworzenie komisji, która miałaby wypracować nową instrukcję służbową. W skład tej komisji powołano dziesięciu radnych – doktorów Gustawa Riesera, Adolfa Riesera, doktora medycyny Kazimierza Wojnarowskiego, Seliga Laubera, Saula Siegmanna, Feiwlę Helmana, Süssmanna Kühnreicha, Chaima Richtera, Mendla Selingerę oraz zastępcę burmistrza Jana Grzelewskiego. W ferworze dyskusji Lauber oskarżył nieobecnego burmistrza – doktora Z. Kepplera, że to on jest odpowiedzialny za rozprężenie wśród policjantów, bowiem sam nie stosuje się do przepisów. Zażądał przy tym zapisania swoich słów w protokole i uczynienia „doniesienia do wyższej władzy”. Sprzeciwił się temu doktor A. Rieser, który uważał, że nie wolno za plecami obwiniać burmistrza, który nie może w takiej sytuacji się bronić¹⁶.

Wydaje się, że pomimo powołania komisji, do opracowania nowej instrukcji służbowej nie doszło, przynajmniej nie zachowały się ślady istnienia takowej. Właściwie jej opracowanie, przy istnieniu dość dobrej instrukcji z roku 1897 było niepotrzebne. Tym bardziej, że instrukcja ta była o wiele lepsza od instrukcji policji miejskich w Kętach czy Andrychowie.

INSPEKTORZY POLICJI MIEJSKIEJ

Na czele chrzanowskiej policji miejskiej stali funkcjonariusze posiadający, w zależności od okresu, stopień podinspektora, rewizora lub inspektora policji. Ten pierwszy stopień obowiązywał w latach 1842–1867. W okresie autonomii używano stopnia rewizora (1867–1898), a następnie inspektora policji (1898–1918).

Już na drugim posiedzeniu Rady Miejskiej, które odbyło się 24 lutego 1867 roku podjęto decyzję o liczbie urzędników mających pracować w nowych autonomicznych warunkach. Oprócz burmistrza, dwóch asesorów, kancelisty pełniącego funkcję pisarza, doktora i akuszerki zatrudniono czterech policjantów miejskich, z których jeden był starszym policjantem.

¹⁶ Muzeum w Chrzanowie, sygn. MCh-S/2358, Księga uchwał Rady Gminnej z lat 1908–1922, s. 8–9.

Na posiedzeniu tym nie postanowiono kto z ramienia rady będzie zajmować się zagadnieniami związanymi z funkcjonowaniem tej agendy urzędu miejskiego¹⁷.

Ostatecznie, do połowy tego roku na czele policji miejskiej stanął, w stopniu rewizora policji, Feliks Kruszelnicki pełniący również funkcję sekretarza miasta. Zastąpił on na tym stanowisku dotychczasowego komendanta policji chrzanowskiej podinspektora Antoniego Dworzaka, który prawdopodobnie został jego zastępcą. Po kilku miesiącach służby, w październiku 1867 roku Kruszelnicki wystąpił do rady miejskiej z wnioskiem o podwyższenie jego pensji do 600 złotych reńskich, przeniesienie z posady tymczasowej na stałą oraz o udzielenie renumeracji za okres od 1 czerwca do 1 października 1867 roku. Rada zasadniczo przychyliła się do wszystkich wniosków Kruszelnickiego zastrzegając, że jeżeli chodzi o przyznanie stałej posady to może mu jedynie zagwarantować pracę do roku 1870, tj. do kolejnych wyborów gminnych. W międzyczasie wydział rady powiatowej 8 sierpnia 1868 roku wystąpił z reskryptem dotyczącym podjęcia śledztwa dyscyplinarnego przeciwko Kruszelnickiemu. Rada Miejska zleciła burmistrzowi podjęcie czynności sprawdzających. Powołano w tym celu komisję, do której wyznaczono zastępcę burmistrza Jana Lebieckiego, asesora Abrahama Wienera oraz radnych: Pawła Ruska i Abrahama Lanzeiga. Wyniki dochodzenia miały zostać przedstawione Radzie Miejskiej w celu podjęcia dalszych czynności. Śledztwo postępowało powoli, a jego wyniki zostały przedstawione dopiero 14 marca roku następnego. Niestety nie jest wiadomym, jakie decyzje zostały podjęte w sprawie rewizora policji. Uchwała rady była bardzo enigmatyczna – zatwierdziła w całości wyniki rozprawy dyscyplinarnej, uznając ją za zakończoną. Konsekwencje chyba nie były zbyt poważne, bowiem funkcję rewizora policji Kruszelnicki pełnił do roku 1870¹⁸.

Zmiana na stanowisku inspektora policji nastąpiła dopiero po wyborach gminnych, które odbyły się w sierpniu 1870 roku. Już na pierwszym posiedzeniu 2 września Antoni Głowacki – nowy burmistrz Chrzanowa, powiadomił Radę Miejską, że od 31 sierpnia wypowiedział służbę F. Kruszelnickiemu, zarówno jako sekretarzowi miasta i jako inspektorowi policji. Przedstawił równocześnie podanie tegoż o zachowanie posady. Dodatkowo poinformował o prośbach Jana Bałuckiego o przyjęcie na policjanta miejskiego oraz Mikołaja Dudka, stróża nocnego o wynagrodzenie za pracę jako pomoc policyjna w dni targowe. Rada gminna przyjęła do wiadomości wypowiedzenie pracy Kruszelnickiemu postanawiając wypłacić mu odprawę w wysokości trzech miesięcznych pensji tj. 150 złotych reńskich. Wypłata ta miała nastąpić dopiero po przekazaniu przez tegoż wszystkich akt policyjnych. Jeżeli chodzi o pozostałe prośby, to postanowiła M. Dudkowi wypłacić wynagrodzenie w kwocie 10 złotych reńskich a J. Bałuckiego przyjmując na policjanta¹⁹.

¹⁷ APK, zespół 1087, Akta Miasta Chrzanowa, syg. 1, Księga uchwał Rady Miejskiej..., s. 4.

¹⁸ Tamże, s. 30–31, 45–46, 54–55.

¹⁹ Tamże, s. 70–72.

Tabela 1. Komendanci policji miejskiej w Chrzanowie w latach 1867–1897

Komendanci policji miejskiej w Chrzanowie w latach 1867–1918			
Imię i nazwisko	Stopień służbowy	Lata sprawowania funkcji	Uwagi
Feliks Kruszelnicki	rewizor policji	1867–1870	równocześnie sekretarz miejski
Franciszek Janda	zastępca rewizora policji	1870–1872	
Antoni Schmidt	rewizor policji	1872–1874	
Salomon Enoch	rewizor policji	1874–1888	
Ludwik Kalinowski	rewizor policji	1889–1897	
Jan Arnold	rewizor policji/ inspektor policji	1897–1904	były wachmistrz c.k. żandarmerii. Od roku 1898 inspektor policji
Teodor Kochanek	inspektor policji	1905–1918	w 1923 r. przeniesiony w stan spoczynku

Źródło: APK, Zespół 1087, Akta Miasta Chrzanowa, AMCh 1, AMCh 2, Schematyzmy Królestwa Galicji i Lodomerii 1867–1914

Przez ponad miesiąc policja miejska była pozbawiona stałego komendanta. Wtedy to w dniu 27 października 1870 roku c.k. starostwo w Chrzanowie wystąpiło do Rady Miejskiej w Chrzanowie z reskryptem, w którym żądało, aby Rada Miejska do końca października tegoż roku upoważniła zwierzchność gminną do powołania nowego rewizora policji. Rada poleciła zwierzchności wykonać wszystkie zalecenia z reskryptu starostwa i przyjąć na rewizora Franciszka Jandę, który pełnił tymczasowo funkcję rewizora od 17 października. Janda nie utrzymał się zbyt długo na stanowisku. Do zmian doszło już w maju następnego roku²⁰.

10 maja 1871 roku burmistrz poinformował Radę Miejską, iż postanowił zrobić „nadzorcą policji” radnego Antoniego Schmidta, któremu przyznał stopień tymczasowego rewizora policji. Rada przyjęła tę informację do wiadomości przeznaczając dla niego renumerację związaną z nowymi obowiązkami. Funkcję rewizora Schmidt pełnił do 1874 roku. We wrześniu tegoż roku wystąpił do rady o trzymiesięczną odprawę, jednakże rada odmówiła stwierdzając, że obowiązki pełnił prowizorycznie do czasu powołania stałego rewizora policji. Jeszcze w czasie sprawowania przez A. Schmidta

²⁰ Tamże, s. 73–75.

funkcji rewizora ogłoszono konkurs na nowego komendanta policji miejskiej. Nastąpiło to pod koniec roku 1873. Do konkursu przystąpiło ośmiu kandydatów. Rada do konkursu przypuściła tylko trzech z nich – Antoniego Dworzaka – byłego podinspektora policji chrzanowskiej z okresu przed autonomicznego, Romualda Manieckiego i Salomona Enocha. Pozostali nie zostali wzięci pod uwagę. Przyczyną tego było niedostarczenie przez nich wymaganych dokumentów. W tajnym głosowaniu, które odbyło się za pomocą kartek, wybrano na rewizora policji Salomona Enocha – mieszkańca Chrzanowa, z zastrzeżeniem, że posada ta będzie prowizoryczną. Po raz pierwszy i jedyny w historii chrzanowskiej policji miejskiej jej szefem została osoba wyznania mojżeszowego. Nowy szef policji miejskiej sprawdził się na swoim stanowisku, bowiem funkcję rewizora policji pełnił do roku 1888. W roku tym zastąpił go na stanowisku rewizora policji Ludwik Kalinowski, który pełnił funkcję do roku 1897, aby ustąpić następnie miejsca byłemu wachmistrzowi c.k. żandarmerii Janowi Arnoldowi²¹.

W przypadku J. Arnolda Rada Miejska postanowiła, że mianuje go rewizorem policji z roczną pensją 400 złotych reńskich. Mianowanie nastąpiło na okres roczny, przy czym Rada zastrzegła, że Arnoldowi nie będzie przysługiwać prawo do emerytury. Niedługo później otrzymał przedłużenie i funkcję rewizora policji pełnił do roku 1904. Jako rewizor policji wydawał wszystkie zarządzenia potrzebne do wykonywania służby, odkomenderowywał policjantów do służby zwyczajnej i nadzwyczajnej. Wyznaczając te zadania policjantom miał działać w myśl wskazówek burmistrza lub jego zastępcy. Ponadto prowadził wykaz personelu służbowego, wykaz mundurów oraz statystykę aresztowanych i doprowadzonych osób²².

Od roku 1898 szefowie miejskiej policji w Chrzanowie musieli mieć ukończoną co najmniej szkołę ludową oraz zdany egzamin kwalifikacyjny. Nie dotyczyło to tych osób, które służyły w c.k. żandarmerii i zdały egzamin na komendanta posterunku, a także tych którzy zostali mianowani na stałe stanowisko przed wejściem w życie ustawy z 3 lipca 1896 roku²³.

Zmiana nastąpiła w roku 1905, kiedy to na miejsce Jana Arnolda przyszedł Teodor Kochanek. Był on ostatnim komendantem policji miejskiej w czasach autonomii galicyjskiej i pierwszym komendantem chrzanowskiej policji miejskiej w II Rzeczypospolitej. Funkcję swą pełnił aż do roku 1923, kiedy to policja miejska w Chrzanowie została zlikwidowana. Możemy przypuszczać, że po wydarzeniach z 6/7 listopada 1918 roku nie został całkowicie odsunięty od spraw policji miejskiej, której resztki przekształciły się najpierw w milicję

²¹ Tamże, s. 119.

²² *Etat, statut emerytalny...*, s. 18, *Statut organizacyjny i instrukcja służbowa dla straży bezpieczeństwa miasta Chrzanowa*, Wadowice 1898, s. 1–8.

²³ „Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim”, R. 1898, nr 88, s. 273–275.

miejską, na której czele stanął zarząd złożony z Ignacego Rudola, Józefa Tomaśkiewicza, Jakuba Grzybowskiego, Józefa Ćwika, Andrzeja Skupnia, Mateusza Starzyckiego, Damazego Starzyckiego, Juliana Zalasza i Stanisława Kuli. Nie wiadomo ilu z nich było wcześniej policjantami miejskimi, na pewno takowym był J. Grzybowski, który przeszedł na emeryturę w roku 1916²⁴.

OBSADA STANOWISK POLICYJNYCH

Nie wiemy, jakie były warunki przyjmowania funkcjonariuszy do policji miejskiej w Chrzanowie w latach 1867–1897. Z pewnością kandydat musiał wykazać się podstawową znajomością przepisów, być obywatelem austriackim oraz na pewno odbyć służbę wojskową. Korpus policyjny pierwotnie był bardzo mały i w roku 1867 miał składać się z czterech policjantów, w tym jeden z nich miał być starszym policjantem. Jeszcze w tym samym roku zrezygnowano z jednego funkcjonariusza ograniczając policję miejską do trzech funkcjonariuszy. Rada Miejska pragnęła pójść dalej i osłabić siły policyjne jedynie do dwóch funkcjonariuszy. Ze służby miał zostać odprowadzony Jan Wartalski. Na takie rozwiązanie nie zgodził się jednak zarząd gminy, który w dniu 26 czerwca 1867 roku wniosł do Rady Miejskiej o pozostawienie go w szeregach policji, na co wyrażono zgodę. Jak się okazało, radni nie zrezygnowali jednak z pomysłu ograniczenia policji, bowiem w dniu 11 grudnia, przy uchwalaniu budżetu na rok następny postanowiono, że siły policyjne w Chrzanowie oprócz rewizora będą liczyć tylko dwóch policjantów. Za ograniczeniem liczby policji przemawiały z pewnością względy finansowe. Jednak budzi to pewne zdziwienie, bowiem przykładowo w pobliskim Oświęcimiu miejskie służby policyjne były rozbudowywane²⁵.

Prawdopodobnie te działania chrzanowskiej rady doprowadziły do rozprężenia w szeregach policji miejskiej. Stan był na tyle poważny, że c.k. starostwo w Chrzanowie pod koniec roku 1871 nakazało z dniem 1 stycznia 1872 roku przyjąć na służbę trzech zdolnych i trzeźwych policjantów pod rygorem zatrudnienia takowych przez starostwo na koszt gminy. Rada postanowiła rozpisać do końca grudnia konkurs na obsadzenie tych stanowisk. Reskrypt c.k. starostwa dotyczący policjantów miał wpływ na dalsze działania rady. Kolejnym jej krokiem było ujęcie w budżecie na rok 1873 kosztów na zwiększenie liczby szeregowych policjantów do czterech²⁶. Taki stan liczebny utrzymał się przez dwadzieścia cztery lata. W chwili uchwalenia statutu i instrukcji służbowej policja miejska, która otrzymała nazwę straży bezpieczeństwa, składała się z rewizora policji, kaprała

²⁴ Muzeum w Chrzanowie, sygn. MCh-S/2358, Księga uchwał..., s. 207–209.

²⁵ APK, zespół 1087, Akta miasta Chrzanowa, sygn. 1 Księga uchwał..., s. 73–75, A. Z. Babiński, *Ustrój i organizacja miasta...*, s. 190.

²⁶ APK, zespół 1087, Akta miasta Chrzanowa, sygn. 1, Księga uchwał..., s. 82–84, 96, 123–124.

policji oraz 4 policjantów. Byli to wspomniani wyżej Jan Arnold – rewizor, kapral policji – Józef Grzybowski. Jeżeli chodzi o policjantów, to z nazwiska jest znanych tylko trzech: Piotr Michalik, Józef Starzycki i Ignacy Szubel²⁷.

Statut straży bezpieczeństwa wymieniał warunki, jakie musieli spełnić podoficerowie oraz szeregowi funkcjonariusze policji chrzanowskiej. Przed przyjęciem do służby stałej policjant musiał odbyć jednoroczną służbę próbną. Po nienagannym jej zakończeniu zostawał automatycznie przyjęty do służby stałej. Dotyczyło to wszystkich funkcjonariuszy policji miejskiej chrzanowskiej. Szefa policji mianowała Rada Miejska, natomiast mianowanie kaprała i przyjmowanie policjantów na służbę i ich zwalnianie należało do kompetencji burmistrza, który musiał jednak wysłuchać opinii zwierzchności gminnej.

FUNKCJONOWANIE POLICJI MIEJSKIEJ

Statut nie przewidywał dla funkcjonariuszy chrzanowskiej policji miejskiej dłuższych okresów wolnych od pracy. Policjanci mieli pozostawać na służbie bez przerwy. Przewidziano jednak czas na „wytchnienie” – urlopy. Urlopu do 24 godzin udzielał rewizor policji. Policjant pragnący otrzymać ponad 24 godziny wolnego, musiał uzyskać na to zgodę burmistrza²⁸.

Głównym zadaniem policjantów miejskich było zapobieganie przestępstwom. Wykonywali je jedynie przez działania prewencyjne, do których należały: nadzór lub ewentualne zatrzymanie włóczęgów, żebraków i podejrzanych osób oraz zapobieganie przestępstwom poprzez „unicestwienie” środków i przygotowań prowadzących do przestępstwa. „Unicestwienie” to miało polegać na samodzielnym zapobieganiu przestępstwu lub na informowaniu zwierzchników – to jest rewizora lub burmistrza – o zaistniałym przestępstwie lub próbie jego dokonania²⁹.

Instrukcja służbowa umożliwiała miejskiej straży bezpieczeństwa zatrzymanie, a także aresztowanie. W tym drugim przypadku mogła go dokonać między innymi:

- na polecenie rewizora lub burmistrza,
- gdy zatrzymany nie chciał ujawnić swoich danych osobowych,
- gdy zachodziła obawa ucieczki,
- gdy czyn wywołał ogólne zgorszenie,
- w przypadku złapania na gorącym uczynku lub zatrzymania zaraz po nim w efekcie pogoni³⁰.

Funkcjonariusze policji miejskiej mieli uprawnienia również do aresztowania wojskowych. Nie dotyczyło to jednak oficerów, których funkcjonariusze

²⁷ *Etat, statut emerytalny...*, s. 18; *Statut organizacyjny i instrukcja...*, s. 1.

²⁸ *Statut organizacyjny i instrukcja...*, s. 4–8.

²⁹ Tamże, s. 10–11.

³⁰ Tamże, s. 11–13.

mogli tylko wylegitymować. Podoficerów i żołnierzy należało zatrzymać, odstawić do urzędu gminy, z którego to miało nastąpić ich przekazanie odpowiednim władzom. Rewizje osobiste zatrzymanych były wskazane nawet w przypadku kobiet. Co prawda funkcjonariuszom w tym ostatnim zabroniono brania udziału. Rewizji takiej mogła dokonać tylko dobrana w tym celu przez policjanta kobieta³¹.

Policja miejska tylko w wyjątkowych przypadkach mogła użyć broni służbowej. Zalecano najpierw wykorzystanie innych środków takich jak: upomnienie, aresztowanie, zakucie w kajdanki³².

Policjant przy wypełnianiu swoich obowiązków, które „wynikały z przeznaczenia teje [służby]” miał się posilkować ustawami, które musiał ściśle przestrzegać, statutem oraz instrukcją służbową. Pełnił on między innymi służbę na posterunkach, patrolową, eskortową, pilnował niebezpiecznych aresztantów. Był zobowiązany do wypełniania wszystkich poleceń zarówno pisemnych, jak i ustnych, które otrzymał albo od burmistrza jako zwierzchnika całej policji miejskiej, albo od rewizora, a później inspektora lub kaprała jako swoich bezpośrednich przełożonych. Swoje obowiązki powinien pełnić z całą surowością prawa. Uczulano jednak tutaj policjantów, że powinni wykonywać je z należytyim spokojem, taktem, przyzwoitością i godnością³³.

Nie zawsze policja miejska niezbyt dobrze radziła sobie z obowiązkami nałożonymi na nią przez Radę Miasta. Skuteczność i zaangażowanie policjantów w pracę, przynajmniej w oczach niektórych radnych, pozostawiało wiele do życzenia. Kilkakrotnie spowodowało to interpelacje radnych na posiedzeniach Rady Miejskiej. W roku 1899 miejska straż bezpieczeństwa nie mogła poradzić sobie z zapewnieniem bezpieczeństwa na terenie miasta. Komitet wyznaniowy gminy izraelickiej zwrócił się więc do Rady Miejskiej z prośbą, aby ta wyjednała w starostwie asystę żandarmerii w działaniach policji miejskiej. Asysta ta miała trwać co najmniej pół roku. Powodem prośby były ekscesy nocne robione przez poborowych³⁴.

Kolejna interwencja nastąpiła w 1909 roku. Radny Selig Lauber uzalał się na to, że zarówno w dzień, jak i w nocy nie można spotkać nigdzie policjanta patrolującego teren miasta. Brak patroli policyjnych miał skutkować awanturami i bójkami. Jeżeli już zaistniały jakieś interwencje, to funkcjonariusze przybywali zbyt późno, aby schwycić osoby popełniające wykroczenia. Najpoważniejszym zarzutem było to, że policjanci nie byli obznajomieni ze swoją służbą. Zamiast patrolować miasto urządzali sobie bezcelowe spacery. Wykonując ustawę o zakazie handlu w niedzielę

³¹ Tamże, s. 11–13.

³² Tamże, s. 4.

³³ Tamże, s. 5.

³⁴ APK, zespół 1087 Akta Miasta Chrzanowa, sygn. 2, Księga uchwał..., s. 58; J.P. Strzemecki, *Ulice i place miasta Chrzanowa*, Chrzanów 2009, s. 134.

nie tylko pilnowali zamkniętych sklepów, ale wchodzili do nich tylnymi drzwiami. Lauber zarzucił dodatkowo, że nikt nie przeprowadzał szkoleń wśród funkcjonariuszy. Zarzuty o indolencji funkcjonariuszy były tym bardziej poważne, że w pierwszych latach XX wieku na terenach powiatów graniczących z Królestwem oraz Prusami wzrósł bandytyzm oraz włóczęgostwo. Prawdopodobnie z tymi zjawiskami było związane powiększenie sił policji miejskiej w Chrzanowie. O powiększenie to wystąpiła we wrześniu 1910 roku komisja ekonomiczna magistratu chrzanowskiego. Wniosek ten był dyskutowany przez Radę Miejską na dwóch posiedzeniach – 14 września i 27 października 1910 roku. Na pierwszym powzięto uchwałę o powiększeniu policji o 2 funkcjonariuszy od 1 stycznia 1911 roku. Na drugim potwierdzono uchwałę z dnia 14 września, zmieniając przy okazji nazwę straży bezpieczeństwa na Korpus Policji Miejskiej. Postanowiono, że ma się on składać z 11 funkcjonariuszy w tym 8 policjantów, 1 kaprała, 1 sierżanta oraz inspektora policji³⁵. Co ciekawe w uchwale sierżant został umieszczony zaraz po szeregowych policjantach. Zaszeregowanie sierżanta poniżej kaprała policji było pomyłką protokolanta. Na posiedzeniu tym postanowiono również, że od 1 listopada 1910 roku zostanie utworzony stały posterunek na rynku. We dnie miał on liczyć jednego policjanta. Nocą natomiast miał zostać zwiększony do dwóch funkcjonariuszy³⁶.

Sprawa kontroli sklepów przez policjantów miejskich powróciła w roku 1911. Radny S. Lauber na posiedzeniu 6 września, podobnie jak to miało miejsce w roku 1910 wniósł zastrzeżenia do pracy policji miejskiej twierdząc, iż ta „sekuje kupców, gdy oni podczas niedzieli ładują towar”³⁷. Na kolejnym posiedzeniu wycofał się z tego twierdzenia poszerzając zarzut, że policja działa w ten sposób każdego dnia. Na tym posiedzeniu zajęto się również sprawą wydalenia ze służby policjanta Dymitra Huka. Wniosek o wydalenie przedstawił Süssmann Kühnreich, nie podając żadnych bliższych informacji o sprawie. Twierdził tylko, że funkcjonariusz ten zachowywał się nieodpowiednio, a on zwrócił się osobiście do burmistrza o zwolnienie policjanta. W obronie policjanta stanął radny Kazimierz Bąk. W jego opinii sprawą powinien zająć się burmistrz, bowiem to do jego prerogatyw należało przyjmowanie i oddalanie funkcjonariuszy policji. Bąk słusznie uważał, że nie można dopuścić do sytuacji, gdy policjanta zwalnia radny. Postępowanie takie doprowadziłoby do groźnych następstw. W przypadku gdyby policjant naraził się lub nie spodobał jakiemuś radnemu, to radny bez porozumienia z burmistrzem mógłby spowodować wydalenie ze służby dowolnego funkcjonariusza. Stanowisko K. Bąka poparł doktor G. Rieser. Niestety na niewiele to się zdało, bowiem Chaim Richter

³⁵ APK, zespół 1087 Akta Miasta Chrzanowa, sygn. 2, Księga uchwał..., s. 58.

³⁶ Tamże, s. 59, 83.

³⁷ Tamże, s. 79.

i doktor A. Rieser postawili wniosek o natychmiastowe wydalenie D. Huka ze służby. Rada po głosowaniu podjęła decyzję o natychmiastowym suspendowaniu z pełną pensją a następnie o wydaleniu go ze służby z dniem 1 grudnia 1911 roku. Prośbę policjanta o stabilizację na wniosek A. Riesera odrzucono³⁸.

Kolejne powiększenie sił policyjnych nastąpiło w czasie omawiania budżetu na rok 1912. Uchwalono powiększenie liczby szeregowych policjantów do 10. Spowodowało to wzrost sił Korpusu Policji Miejskiej do 13 funkcjonariuszy – 1 inspektora – T. Kochanka, 1 sierżanta – Jakuba Grzybowskiego, 1 kaprała – Władysława Wilka i 10 policjantów; wśród tych ostatnich było 3 policjantów stałych. Byli to P. Michalik, nieznanym nam z imienia Życiński i J. Starzycki³⁹.

W dniu 21 lutego 1912 roku doszło w Chrzanowie do bardzo potrzebnej reorganizacji służby policyjnej. Całe miasto zostało po raz pierwszy podzielone na trzy rejony policyjne. Pierwszy rejon objął aleję Henryka, stację kolejową oraz urząd podatkowy, drugi rejon: Rynek Główny, Rynek Mały, ulice Balińską, Śląską, Luszowską (obecnie Henryka Sienkiewicza) i Garncarską. Ostatni rejon został utworzony z ulic Krakowskiej, Kościeleckiej (obecnie 29 listopada), Kadłubek i Krzyskiej. Rejony te miały zostać obsadzone stałymi posterunkami. Służba policjantów miała trwać 8 godzin dziennie i być zapisywana w książeczce służbowej. W książeczce tej sierżant lub kapral prowadzący kontrolę służby policyjnej zapisywał godzinę i miejsce, w którym spotkał pełniącego służbę patrolową policjanta. Służba podoficerów trwała 12 godzin i była rozdzielona tak, że jeden pełnił służbę od 6:00 rano do 18:00 a drugi od 18:00 do 6:00 rano. Służba ta była pełniona przemiennie, tak że w jednym tygodniu dniówki miał sierżant, a w następnym tygodniu kapral. Służbę inspekcyjną miał natomiast prowadzić P. Michalik, a ogólny nadzór nad kancelarią przekazano inspektorowi policji. Do korpusu policyjnego wcielono również straż nocną złożoną z dwóch strażników nocnych oraz doreęczyciela, pompiera i woźnego. Ponadto policjantów skoszarowano na sposób wojskowy w budynku Rady Miejskiej⁴⁰.

Nie wiadomo ilu policjantów miejskich po wybuchu I wojny światowej zostało powołanych na front. Z pewnością zostali powołani sierżant Wilk i policjant Broszkowiec. 15 października 1914 roku ich żony wystąpiły o przyznanie im pensji mężów. Rada Miejska przychyliła się do tej prośby i uchwaliła wypłacanie Ludwice Wilk i Marii Broszkowiec poborów ich mężów. Miały być one wypłacane przez cały okres służby wojskowej obu policjantów⁴¹.

³⁸ Tamże, s. 82, 87.

³⁹ Tamże, s. 83.

⁴⁰ Tamże, s. 98.

⁴¹ Tamże, s. 177–178.

Okres przed odzyskaniem niepodległości był okresem bardzo smutnym dla ludności zamieszkującej północno-zachodnie powiaty graniczne Galicji Zachodniej. Nie dość, że wielu powołanych do wojska nie powróciło z wojny, to jeszcze na terenie zaczęły grasować bandy złożone z dezertarów, ludności miejscowej oraz przemytników, którzy w związku ze znoszeniem pasa granicznego stracili dochody pochodzące ze szmuglu⁴². Powodowało to różne napięcia grożące wybuchem niepokojów, z którymi chrzanowska policja miejska nie poradziłaby sobie. Sytuację pogarszało rozprężenie dotychczasowych panujące wśród c.k. żandarmerii. Kulminacja nastąpiła w nocy z 6 na 7 listopada 1918 roku. Doszło wtedy w Chrzanowie oraz w całym powiecie chrzanowskim do pogromu ludności żydowskiej oraz rabunków. Chrzanowscy Żydzi oskarżyli o przygotowanie pogromu miejscowych legionistów. Uznanie uzyskał jedynie ówczesny inspektor policji miejskiej T. Kochanek, który odzyskiwał zagrabione mienie. Według żydowskich uciekinierów, do chwili kiedy działała milicja żydowska, powołana przez byłą Radę Miejską nie dochodziło do żadnych ekscesów, dopiero po rozbrojeniu jej przez straż bezpieczeństwa złożoną z legionistów doszło do rabunków⁴³.

Już po pogromach w Chrzanowie, Trzebini i Jaworznie Józef Mohr – inspektor rejonowy Polskiej Komisji Likwidacyjnej donosił do Krakowa, że bezpieczeństwo publiczne w tych miejscowościach oraz w Szczakowej, w związku z rozwiązaniem lub samowolnym opuszczeniem posterunków przez byłą c.k. żandarmerię, jest bardzo zagrożone przez ruch antysemicki⁴⁴.

Jak podaje J. Mohr ludność chrześcijańska w Chrzanowie miała postanowić, że w przyszłości nie dopuści do udziału w Radzie Miejskiej żadnych Żydów. 7 listopada nastąpił wybór nowej Rady Miejskiej na czele z doktorem Tadeuszem Janikowskim – miejscowym adwokatem, który był znany ze swej niechęci do ludności wyznania mojżeszowego. Zaraz po pogromie nowa rada przystąpiła do organizowania milicji miejskiej, która miała zastąpić policję miejską. Jej organizowanie wywołało niezadowolenie i obawy wśród ludności żydowskiej zamieszkującej Chrzanów. W dniu następnym, 8 listopada na posiedzeniu Polskiej Komisji Likwidacyjnej zapadła jednoznacznie decyzja o zaprowadzeniu na terenie powiatu chrzanowskiego sądów doraźnych. Dzień później do Chrzanowa przybył oddział wojskowy złożony z około 60 żołnierzy wyznania mojżeszowego, dowodzony przez

⁴² Biblioteka Naukowa PAU/PAN w Krakowie (dalej BN PAU), Rkps nr 4174, Fragment korespondencji Polskiej Komisji Likwidacyjnej z lat 1918–1919.

⁴³ ANKr., Akta c.k. Starostwa Chrzanów StCH I-56, s. 1857–1859; Akta Starostwa Chrzanów StCH II-11, s. 1; „Nowy Dziennik” 1918, nr 120 (8 XI).

⁴⁴ Muzeum w Chrzanowie, sygn. MCh-S/2358, Księga uchwał..., s. 207–209; BN PAU, Rkps nr 4174, Fragment korespondencji...

koncypistę adwokackiego doktora Windischa. Żołnierze ci, przybywający na pomoc swoim pobratymcom, zostali w Chrzanowie zmuszeni przez ludność chrześcijańską do złożenia broni⁴⁵.

Obawy ludności żydowskiej Chrzanowa co do utworzenia milicji miejskiej były przynajmniej częściowo uzasadnione. Przemawia za tym fakt rozpuszczenia przez starostwo chrzanowskie milicji miejskiej, która dopuściła się różnych „gwałtów” i powołanie w jej miejsce bezpłatnej straży bezpieczeństwa, która w krótkim czasie została zastąpiona ponownie przez policję miejską⁴⁶.

Zawirowania na terenie Chrzanowa i powiatu chrzanowskiego trwały do końca listopada 1918 roku. Według informacji uzyskanych przez Mohra rabunków na ludności żydowskiej miała się dopuścić banda złożona z bezrobotnych robotników, kobiet i niedorostków w wieku 13–17 lat, a także w pewnej części z przemysłowców, którzy pochodzili z pobliskich miejscowości położonych w byłej Kongresówce. W celu zapobieżenia łączenia się band, 9 listopada wstrzymano ruch kolejowy na trasie Jaworzno — Chrzanów. Według niepotwierdzonych informacji prawdopodobnie bandy te były inspirowane przez agitatorów ruchu bolszewickiego, przybywających do Jaworzna z Dąbrowy Górniczej⁴⁷.

Pod koniec grudnia dowództwo Generalnego Korpusu Okręgu w Krakowie skierowało do Polskiej Komisji Likwidacyjnej informację o stanie bezpieczeństwa od 22 listopada do 20 grudnia 1918 roku. Informowano, że stan bezpieczeństwa za ten okres znacznie się poprawił. Poprawę tę zawdzięczano natychmiastowym interwencjom przeprowadzanym przez wojskowe oddziały asystencyjne⁴⁸.

Po odzyskaniu niepodległości policja miejska w Chrzanowie istniała co najmniej do roku 1923, kiedy to Rada Miejska postanowiła ograniczyć liczbę policjantów miejskich, a następnie w związku z podejmowanymi próbami powołania obok komendy powiatowej Policji Państwowej miejskiego posterunku PP zlikwidować policję miejską podległą burmistrzowi miasta.

Kończąc rozważania na temat chrzanowskiej policji miejskiej w okresie autonomii galicyjskiej należy zauważyć, że w formie zinstytucjonalizowanej nie była ona *novum*, które zaczęło działać dopiero w chwili ogłoszenia ustawy gminnej z roku 1866, która to ustawa nakładała na gminy obowiązek

⁴⁵ BN PAU, Rkps nr 4174, Fragment korespondencji...

⁴⁶ Tamże, s. 88; A. Z. Babiński, *Chrzanów i ziemia chrzanowska podczas I wojny światowej* [w:] *Studia z dziejów miasta i regionu*, Chrzanów 2009, s. 164–165.

⁴⁷ BN PAU Rkps nr 4174, Fragment korespondencji..., s. 88.

⁴⁸ Tamże, s. 17–19.

zapewnienia bezpieczeństwa na podległym im terenie. Jej historia sięga co najmniej końca XVIII wieku. Ustawa ta była jedynie impulsem do dalszego rozwoju miejskich służb policyjnych w Chrzanowie. Ustawa małomiasteczkowa z roku 1896 umożliwiła powołanie w miejsce rewizora inspektora policji. Chrzanowska policja miejska posiadała kilka statutów wypracowywanych przez cały okres jej istnienia. Niestety pierwszy z nich, opracowany w 1866 roku oraz trzeci z 1911 roku nie zachowały się. Pomimo skąpego materiału udało się ustalić nazwiska wszystkich komendantów policji w latach 1866–1918. Niestety ustalenie nazwisk wszystkich policjantów miejskich nie powiodło się. Policja miejska zmieniała trzykrotnie swoją nazwę. Najpierw nosiła nazwę Policji Miejskiej, następnie w 1897 roku Straży Bezpieczeństwa, a od 1912 roku, w związku ze zwiększeniem etatów, Korpusu Policji Miejskiej.

Udało się ustalić podział miasta Chrzanowa na rewiry policyjne. W związku z niezachowaniem się materiałów źródłowych nie było możliwe ustalenie uzbrojenia i umundurowania policji miejskiej. Ustalono jedynie, że takowe chrzanowska policja miejska posiadała. Po odzyskaniu niepodległości w roku 1918 policja miejska działała do roku 1923, kiedy to uległa likwidacji.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWA

Archiwum Narodowe w Krakowie:

- Zespół Wolne Miasto Kraków
- Zespół c. k. Starostwo w Chrzanowie

Archiwum Państwowe w Katowicach:

- Akta Miasta Chrzanowa

Biblioteka Naukowa PAU/PAN w Krakowie:

- Rkps nr 4174, Fragment korespondencji Polskiej Komisji Likwidacyjnej z lat 1918–1919

Muzeum w Chrzanowie:

- Księga uchwał Rady Gminnej z lat 1908–1922 (syg. MCh-S/2358)

OPRACOWANIA

A.Z. Babiński, *Chrzanów i ziemia chrzanowska podczas I wojny światowej* [w:] *Studia z dziejów miasta i regionu*, Chrzanów 2009

A.Z. Babiński, *Ustrój i organizacja miasta* [w:] *Oświęcim miasto pogranicza*, T. 2, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 178–191

- A. Z. Babiński, *Zachodnia rubież Okręgu Krakowskiego w latach 1815–1855*, Katowice 2019, [maszynopis pracy doktorskiej]
- P. Cichoń, *Dyrekcja Policji Wolnego Miasta Krakowa 1827–1846. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2014
- S. Dobrowolski, *Policja miejska w Sanoku w okresie autonomii 1867–1918*, Sanok 2008
- J. Gacek, *Policja miejska w Rzeszowie w okresie autonomii Galicji*, Rzeszów 1995
- T. Hajewski, *Wstęp do inwentarza Zespołu akt Akta Miasta Chrzanowa*, [maszynopis]
- D. Madziar, *Mieszkańcy i ich życie codzienne [w:] Oświęcim miasto pogranicza*, T. 2, red. B. Czwojdrak, K. Miroszewski, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 192–207
- K. Meus, *Wadowice 1772–1914. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013
- A. Misuk, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2008
- A. Misuk, *Historia bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce. Zarys dziejów instytucji i służb w latach 1764–1990*, Warszawa 2015
- A. Misuk, *Historia policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008
- J. Pęckowski, *Chrzanów. Miasto powiatowe w województwie Krakowskiem. Monografia z 27 ilustracjami w tekście*, Chrzanów 1934 [repr. 2011]
- S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Kraków 2003
- K. Rzeczkowska, *O historii polskich formacji policyjnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, Nr 4: 2018, s. 10–12
- P. Strzemecki, *Ulice i place miasta Chrzanowa*, Chrzanów 2009

SUMMARY

Aleksander Zygmunt Babiński

THE TOWN POLICE IN CHRZANÓW IN THE TIME OF AUTONOMY 1867–1918

Organizing the town and municipal police in the time of autonomy was a task of the local authorities. When a town had no its statute, the police setting up based on the municipal law of 1866, 1889 and finally 1896 year, so called the provincial act.

According to the act of 1866, the police was required to ensure the safety of people and their property. This obligation was included in the commune responsibilities. The commune had to keep the inhabitants safe taking preventative action provided by the specialized police services. This included supervision of the people who had served prison sentences and then were staying on the area of the commune.

The start of the First World War did not result in a dramatic decrease of the town police manpower. According to the documents, there were only two policemen who got drafted to the front. At the end of the war all the police services in Galicia, so the town police among them, became unsettled.

KEY WORDS: CHRZANÓW, TOWN POLICE, SAFETY, HISTORY